

การจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษาป่าชุมชนดงท่าเล-ดอนใหญ่ จังหวัดร้อยเอ็ด
Community Forest Management Dong Location Community Forest Case
Study - Don Yai Roi Et Province

พระภาวิน ฐานุตโร/ สุขประเสริฐ
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด
Phra Phapawin Thanuttaro/ Sukprasert
Mahachulalongkornrajavidyalaya Roi Et Monastic College
E-mail: jaggree1988@gmail.com

วันที่รับบทความ: 20 มกราคม 2564; วันที่แก้ไขบทความ 21 มีนาคม 2564; วันที่ตอบรับบทความ: 30 มีนาคม 2564

Received: January 20, 2021; Revised: March 21, 2021; Accepted: March 30, 2021

บทคัดย่อ

การจัดการป่าชุมชนดงท่าเล-ดอนใหญ่ บ้านหนองบัว ตำบลช้างเผือก อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดร้อยเอ็ด อันเป็นป่าชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ เต็มไปด้วยทรัพยากรทางธรรมชาติป่าที่มีค่าทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต หลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวแห่งองค์ประกอบของระบบนิเวศป่าชุมชน เป็นป่าชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดท้ายแห่งดินแดนทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นป่าชุมชนที่ได้รับการยอมรับจากทุกภาคส่วนถึงความเป็นป่าชุมชนที่มีการบริหารจัดการป่าชุมชนที่ดีที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศ สะท้อนการจัดการผ่านแนวคิดและทฤษฎีการจัดการป่าชุมชนอย่างสมบูรณ์ สืบทอดต่อกันมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่การปลูกป่า บำรุงรักษา ป้องกันและใช้ประโยชน์จากป่าอย่างสมดุล ส่งผลให้การจัดการป่าชุมชนดงท่าเล-ดอนใหญ่ ประสบความสำเร็จ สามารถถึงความสนใจของผู้คนต่างต้องการเข้ามาศึกษาดูงาน ค้นคว้าวิจัย นำต้นแบบการบริหารจัดการไปเป็นแบบอย่างการบริหารจัดการป่าชุมชนในพื้นที่อื่นๆ ความสำเร็จการจัดการป่าชุมชนดงท่าเล-ดอนใหญ่ ไม่ได้เกิดขึ้นได้จากการที่สอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีการจัดการป่าชุมชนเพียงอย่างเดียว แต่เกิดขึ้นจากความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวของสมาชิกในชุมชน ที่มีจิตสำนึกในความรัก ความศรัทธา ความเชื่อและความหวงแหนในผืนป่า อันมีทรัพยากรที่มีค่ายิ่ง สมาชิกชุมชนใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของผืนป่าอย่างสมดุล สามารถหล่อเลี้ยงชุมชนได้อย่างยั่งยืนและยาวนาน

คำสำคัญ: ป่าชุมชน การจัดการป่าชุมชน ต้นแบบการจัดการ ความสำเร็จ

ABSTRACT

Management of Dongtumlay - Don Yai Community Forest, Ban Nong-Bua, Chang-Phueak Subdistrict, Suvarnabhumi District, Roi-Et Province, an exuberant community forest, rich in natural resources both breathe, and non-breath combine into one ecosystem. It is the last piece of community forest of Thung Kula Ronghai. It is recognized by all sectors as one of

the best community forest managements in the country. it reflects management in line with the technical concept and theory completely and inherited for a long time from afforestation, maintenance, protection, and balance of utilization those give the result in success of management, draw the attention of people come to study, do research, take it as a model of community forest management for other and other community forest areas. The success of Dongtumlay-Don Yai community forest does not arise from the best practice in line with concept and theory alone but also from the solidarity of community members who consciousness of love, faith, belief and cherish in forest piece which possess valuable resources. Members of community utilize piece of forest with balance extensive utilization and sustainability.

Keywords: Community Forest, Community Forest Management, Model of Management, Success.

บทนำ

ป่าชุมชนดงท่าเล-ดอนใหญ่ บ้านหนองบัว ตำบลช้างเผือก อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด นับเป็นป่าชุมชนเก่าแก่ เป็นผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์แห่งเดียวที่ยังหลงเหลืออยู่ในดินแดนทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นแหล่งรวมการอยู่อาศัยของมนุษย์ สัตว์ป่าและพืชพันธุ์ไม้นานา ชนิด ตลอดจนสิ่งมีชีวิตซึ่งเป็น ต้นน้ำ ลำธาร หลอมรวมกันขึ้นเป็นระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์ มีทรัพยากรป่าอันทรงคุณค่าจำนวนมากอย่างที่ไม่สามารถจะประเมินค่าได้ โดยเฉพาะไม้พะยุงไม้ยืนต้นหายากและราคาแพงจำนวนมากเป็นที่ยกย่องของกลุ่มลักลอบตัดไม้ทำลายป่า ชาวชุมชนดงท่าเล-ดอนใหญ่ บ้านหนองบัว เป็นชาวชุมชนที่เปี่ยมไปด้วยจิตสำนึกแห่งความหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งตั้งในเขตชุมชนของตน ต่างร่วมแรงร่วมใจกัน ร่วมเป็นจิตอาสาเฝ้าระวังและปกป้องรักษาป่าชุมชนของตน โดยมีการสนับสนุนส่วนหนึ่งจากภาครัฐ ทำให้ผืนป่าชุมชนดงท่าเล-ดอนใหญ่แห่งนี้ยังคงได้รับการอนุรักษ์ไว้เป็นผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์สืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้

ป่าชุมชนดงท่าเล-ดอนใหญ่ ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นป่าชุมชน โดยมีคณะกรรมการที่ได้รับการคัดเลือกจากสมาชิกชุมชนเข้าทำหน้าที่บริหารและวางแผนการจัดการ ได้รับสิทธิจากภาครัฐสามารถออกกฎระเบียบสำหรับใช้ในการดูแลรักษาป่าเพื่อให้คงความเป็นผืนป่าอยู่คู่กับชุมชน มีสิทธิในการดูแลปกป้องรักษาและต่อต้านผู้ที่เข้ามาบุกรุกผืนป่า มีสิทธิแสวงหาประโยชน์จากผืนป่าได้ภายใต้กฎระเบียบที่กำหนด แบ่งปันผลประโยชน์จากผืนป่าแก่สมาชิกชุมชนอย่างเท่าเทียมกัน ป่าชุมชนดงท่าเล-ดอนใหญ่ ได้รับการยอมรับว่าเป็นป่าชุมชนที่มีการบริหารจัดการป่าที่ดีที่สุดของประเทศไทยผืนหนึ่ง ได้รับการพัฒนาจนกลายเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ด้านการดูแลรักษาป่า ของป่าชุมชนอื่นและหน่วยงานต่างๆ ตลอดจนเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ด้านการ

อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสำหรับเยาวชนในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด อีกทั้งยังถูกนำไปเป็นต้นแบบในการบริหารจัดการป่าชุมชนอื่นๆ ซึ่งได้รับรางวัลแห่งเกียรติยศมาแล้วมากมาย

ความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนดงท่าเล-ดอนใหญ่ ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะปัจจัยอื่นใด หากแต่เกิดขึ้นจากความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกในชุมชนทุกคนส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น ที่ได้เปรียบด้วยจิตวิญญาณ ความเชื่อ ความรู้จากภูมิปัญญา ความศรัทธาและความรักในผืนป่าที่หล่อเลี้ยงชุมชนได้อย่างยั่งยืนและยาวนานให้ช่วยกันดูแลปกป้องรักษา ซึ่งจะได้มีการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบถึงความสอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีการจัดการป่าชุมชน

วัตถุประสงค์

- (1) เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีการจัดการป่าชุมชนตามหลักวิชาการการจัดการป่าชุมชน
- (2) เพื่อศึกษาความสำเร็จการจัดการป่าชุมชนดงท่าเล-ดอนใหญ่ สามารถนำไปเป็นต้นแบบในการบริหารการจัดการป่าชุมชนพื้นที่อื่นๆ

แนวคิดและทฤษฎีการจัดการป่าชุมชน

แนวคิดการจัดการป่าชุมชน

การจัดการป่าชุมชนหมายถึงกิจกรรมต่างๆ ตั้งแต่การปลูก บำรุงป่า การป้องกันรักษาป่าและการใช้ประโยชน์จากป่า ซึ่งการใช้ประโยชน์จากป่าหมายถึงการพัฒนารูปแบบและเทคนิคการเก็บหาผลผลิตจากป่าอย่างยั่งยืนและการแบ่งปันผลประโยชน์นั้น (สมศักดิ์ สุขวงศ์, 2531: 16) ป่าชุมชนเป็นคำที่เกิดขึ้นจากแนวคิดขั้นพื้นฐาน 4 ประการ (โกมล แพรกทอง, 2533: 23)

1. แนวคิดทางด้านนิเวศวิทยา แนวคิดนี้เป็นที่ยอมรับว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ (Ecosystem) ซึ่งมีความสัมพันธ์กันระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งไม่มีชีวิตประกอบกันเป็นระบบอยู่ภายใต้การเชื่อมโยงที่สร้างสมดุลให้เกิดขึ้นในระบบนิเวศ มนุษย์มีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงและอาศัยอยู่ในระบบนิเวศ เนื่องจากเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อความสมดุลของระบบนิเวศ การจัดการที่จะทำให้มนุษย์อาศัยอยู่ในระบบนิเวศอย่างสมดุลโดยไม่มีการทำลาย
2. แนวคิดทางด้านการพัฒนาชนบท แนวคิดนี้มองกิจกรรมทางด้านป่าไม้เป็นกิจกรรมที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชน เนื่องจากทรัพยากรป่าไม้เป็นแหล่งที่ชุมชนจะพึ่งพิงได้ในลักษณะต่างๆ เช่น เป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรม เป็นแหล่งไม้ใช้สอยเองในชุมชน เป็นศูนย์รวมจิตใจอันเกิดจากประเพณีและความเชื่อ
3. แนวคิดในการกระจายอำนาจ เป็นแนวคิดในการกระจายอำนาจในการดูแลรักษาป่าจากที่เคยดำเนินการโดยภาครัฐ ให้เป็นการร่วมดูแลโดยประชาชนเพื่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างภาครัฐและประชาชน และเน้นการกระจายงานให้หน่วยงานในส่วนภูมิภาคสามารถบริการประชาชนได้ตรงความต้องการมากขึ้น

4. แนวคิดด้านการใช้ประโยชน์ ทรัพยากรป่าไม้เป็นทรัพยากรที่ออกเงยได้สามารถที่จะได้รับการจัดการ ได้ผลประโยชน์อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เนื่องจากป่าไม้เป็นแหล่งทรัพยากรที่เอื้ออำนวยประโยชน์แก่มนุษย์ในด้านต่างๆ เช่น การใช้สอยทรัพยากรในป่า ใช้น้ำเป็นแหล่งน้ำ ดังนั้นภายใต้การจัดการที่เหมาะสมจะสามารถใช้ประโยชน์แก่มนุษย์ได้อย่างนานับประการ

ป่าชุมชนในยุคแรกเรียกแนวคิดการจัดการป่าชุมชนว่า “การจัดการป่าไม้สังคม” (Social Forest) ซึ่งเป็นระดับของการจัดการป่าไม้ที่กว้างขวางและครอบคลุมมากกว่าการจัดการป่าไม้ระดับชุมชน ความหมายของป่าไม้สังคม คือ การใช้แนวคิดเรื่องสังคมไทยอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างป่าไม้และชุมชน หรืออีกนัยหนึ่งคือการตั้งอยู่บนพื้นฐานของกิจกรรมเกี่ยวกับสังคมและความผูกพัน การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการจัดการป่าไม้ เพื่อตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นและชุมชน จากพื้นฐานความคิดในเรื่องการกระจายอำนาจออกจากศูนย์กลางของประเทศมาสู่องค์กรภาคประชาชนที่จะมีอำนาจและหน้าที่ในการจัดการป่าชุมชนของตนเอง โดยประชาชนท้องถิ่นเป็นแกนนำในการจัดการเอง ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ของประชาชนโดยรวม (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2536: 29)

เงื่อนไขการเกิดและความสำเร็จของป่าชุมชนมีอยู่ 8 ประการ ดังนี้ (เสนห์ จามริก, 2536: 15)

1. ชุมชนมีความเป็นชุมชนสูง คือ มีรูปแบบและความเข้มข้นของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกของชุมชนสะท้อนออกมาในรูปอุดมการณ์ พิธีกรรมที่ยึดถือและร่วมกันปฏิบัติ
2. ชุมชนต้องมีทรัพยากรดิน น้ำ ป่า อยู่ในสภาพที่ใช้ได้และยังมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการผลิตในภาคเกษตร โดยมีศักยภาพพอที่จะพลิกฟื้นให้คืนกลับมาสู่ความอุดมสมบูรณ์ได้อย่างยั่งยืน
3. การมีผลประโยชน์ร่วมกัน เช่น เป็นแหล่งอาหาร เชื้อเพลิงและของป่า เป็นต้น
4. ชุมชนจะต้องมีจิตสำนึกในการรักษาป่า มีความเข้มแข็งและลึกซึ้งมากกว่าการมีผลประโยชน์ร่วมกันเท่านั้น ซึ่งอาจมีเงื่อนไขเกิดจากประเพณีความเชื่อและการผลิตซ้ำของอุดมการณ์สืบทอดกันมาหรือเกิดจากความจำเป็นในการป้องกันและรักษาระบบนิเวศ หรือเกิดการต่อต้านการรุกรานจากภายนอก เช่น การต่อต้านโครงการของรัฐ การแย่งชิงทรัพยากรกับชุมชนใกล้เคียง เป็นต้น
5. ชุมชนต้องมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งที่จะควบคุม รักษากฎระเบียบและสามารถปรับภูมิปัญญาและจารีตประเพณีท้องถิ่นให้เข้ากับสถานการณ์การเมือง เศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลง
6. ชุมชนมีการจัดตั้งองค์กรประชาชนที่มีความรับผิดชอบในการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสม ซึ่งมักวางบนพื้นฐานของภูมิปัญญาดั้งเดิม จารีตประเพณีและประสบการณ์ที่ถ่ายทอดกันเอง
7. ชุมชนต้องมีจารีตของการจัดการทรัพยากรที่ถือว่าทรัพยากรเป็นสิทธิและทรัพย์สินร่วมของชุมชน โดยชุมชนมีสิทธิในการดูแลจัดการและออกกฎเกณฑ์เพื่อผลประโยชน์ของชุมชนเอง
8. ชุมชนที่สามารถรักษาป่าไว้จะต้องมีระบบการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรมใน 3 ประเด็นหลัก คือ หลักการจัดการ วิธีการจัดการ และรูปแบบการจัดการทรัพยากร คือ

8.1 หลักการจัดการอยู่บนพื้นฐาน 4 ประการ คือ

8.1.1 การยอมรับในจารีตประเพณีและสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร

8.1.2 การคำนึงถึงผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกและความเป็นธรรมทางสังคม

8.1.3 ความยั่งยืนของระบบการผลิตและความสมดุลของระบบนิเวศ

8.1.4 การมีส่วนร่วมของสมาชิกทั้งหมดของชุมชน

8.2 วิธีการจัดการจำแนกเป็น 3 ลักษณะ คือ

8.2.1 การจำแนกประเภทของป่าออกเป็นประเภทต่างๆ

8.2.2 มีการร่างกฎเกณฑ์และแนวทางการใช้ประโยชน์ให้สมาชิกชุมชนทราบ

8.2.3 มีการประชุมปรึกษาหารือระหว่างสมาชิกของชุมชนเป็นครั้งคราวเพื่อทบทวนกฎเกณฑ์และกติกาของชุมชนและมีการจัดตั้งองค์กรชุมชนเพื่อทำหน้าที่ดูแล

8.3 รูปแบบการจัดการป่าชุมชนแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

8.3.1 รูปแบบการจัดการตามจารีตประเพณี

8.3.2 รูปแบบการจัดการแบบประยุกต์

8.3.3 รูปแบบการจัดการที่เป็นขบวนการต่อรองทางการเมือง

แนวคิดมนุษยนิเวศ

แนวคิดที่สามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับระบบนิเวศได้ดีที่สุด คือ แนวคิดเกี่ยวกับมนุษยนิเวศหรือนิเวศวิทยามนุษย์ (Human Ecology) (สรเสรีญ ทองสำนึก, 2542: 102) ความคิดทางนิเวศวิทยายอมรับว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ ซึ่งมีความสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างสิ่งมีชีวิตได้แก่มนุษย์ ป่าไม้ สัตว์ป่าและสิ่งไม่มีชีวิตต่าง ๆ ซึ่งประกอบเป็นระบบนิเวศอยู่ภายใต้การโยงโยยของระบบเชื่อมโยงต่างๆ ที่สร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นในระบบนิเวศ มนุษย์จึงมีความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาอาศัยอยู่ในระบบนิเวศอย่างใดก็ตามพฤติกรรมของมนุษย์อันเกิดจากระบบสังคมที่มีองค์ประกอบสำคัญที่มีอิทธิพลต่อความสมดุลของระบบนิเวศการจัดการที่มุ่งหวังให้เกิดความสมดุลจึงมุ่งถึงการที่จะให้มนุษย์สามารถอาศัยอยู่และพึ่งพิงกับระบบนิเวศโดยไม่มีการทำลาย

วิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชนกับการจัดการดิน น้ำ ป่าและภูมิปัญญาชาวบ้านกับทางเลือกการจัดการ ดิน น้ำ ป่าไม้ เป็นฐานการดำรงของชุมชนชนบทและชนกลุ่มน้อยชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อาศัยอยู่ตามชายขอบของประเทศมาเป็นระยะเวลานานนับร้อยปี วิถีชีวิตและวิถีการผลิตตลอดจนจารีตประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อที่สืบสานตกทอดกันมาโดยลำดับของชุมชนเหล่านี้ล้วนอ่อนน้อมถ่อมตนและอยู่ภายใต้ความเชื่อที่ว่า

1. ดิน คือ “แผ่นดินแม่” เปรียบเสมือนแม่พระธรณีผู้ให้กำเนิดชีวิตและชุมชน

2. ป่า คือ “รก” แห่งชีวิตและวัฒนธรรมที่รวมสิ่งดีงามและความผูกพันต่อบรรพบุรุษและความเชื่อที่ทำให้การสืบสานของชุมชนและการทำมาหากินอยู่รอดมาชั่วลูกชั่วหลาน

3. น้ำ คือ “สายธาร” แห่งชีวิตที่เชื่อมโยงชีวิตทุกชีวิตเข้าด้วยกันและอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์แห่งป่าและแม่พระธรณีอันเปรียบเสมือน “สายรก” ที่เชื่อมทุกชีวิตสู่ครรภ์ของมารดา (อเนก นาคะบุตร, 2536: 46)

การที่มนุษย์เกิดมาจากธรรมชาติและเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติแต่มนุษย์ก็แยกตัวหรือทำตัวเหนือธรรมชาติ อันมีสาเหตุมาจากสมองของมนุษย์ที่มีโครงสร้างที่พิสดารเกิดเป็นความรู้ มีความคิด มีความต้องการ ซึ่งเป็นความต้องการที่ไม่มีที่สิ้นสุด อีกทั้งเป็นความต้องการที่อยู่เหนือธรรมชาติเกิดการทำลายธรรมชาติโดยมนุษย์ซึ่งกลายเป็นวิถีการทำลายของมนุษย์เองในที่สุด แต่ความเป็นมนุษย์ยังมีอีกมิติหนึ่งที่ซ่อนเร้นอยู่ในศักยภาพอันยิ่งใหญ่ ซึ่งคนทุกคนควรพัฒนาศักยภาพนี้โดยการขยายจิตให้ใหญ่ที่จะไปเชื่อมโยงกับธรรมชาติอันยิ่งใหญ่ เกิดการพัฒนาทางด้านจิตวิญญาณ บรรลุอิสรภาพ ความสุข ความรัก ความงาม มิตรภาพ สันติสุขและความสร้างสรรค์อันไม่มีขีดจำกัด (ประเวศ วะสี, 2538: 178) เป็นการศึกษาแนวทางการอยู่ร่วมกันของกลุ่มมนุษย์เพื่อความอยู่รอดในพื้นที่หนึ่งและมนุษย์ถือได้ว่าการพัฒนาที่เหนือสัตว์และพืช โดยมนุษย์ไม่อยู่ในระบบยอมจำนนต่อธรรมชาติ แต่มนุษย์อาศัยเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการต่อสู้กับสภาพแวดล้อม ตลอดจนมีสถาบันตามลักษณะวัฒนธรรมและการอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นสังคม (Hawky, Amoe, 1950: 523)

แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิชุมชน

สิทธิชุมชนเป็นสิทธิร่วมเหนือทรัพย์สินของชุมชน สมาชิกของชุมชนซึ่งทำหน้าที่ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติเท่านั้นจึงมีสิทธิใช้และได้ประโยชน์ สิทธิชุมชนให้ความสำคัญของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรมากกว่าประโยชน์ส่วนตน ดังนั้น แม้ว่าโดยทฤษฎีแล้วสมาชิกของชุมชนทุกคนจะมีสิทธิตามธรรมชาติในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน แต่ชุมชนก็สามารถใช้อำนาจออกกฎเกณฑ์โดยคำนึงถึงความเป็นธรรมทางสังคมและความเป็นธรรมต่อระบบนิเวศเป็นสำคัญ

หลักการสำคัญของสิทธิชุมชนแบ่งออกได้เป็น ดังนี้ (กิงกร นรินทรกุล ณ อยุธยา, 2543: 32)

1. สิทธิชุมชน คือ ข้อตกลง กฎเกณฑ์ทางสังคมหรืออาจจะพัฒนาสู่ความเป็นสถาบันร่วมกันของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร การจัดการทางเศรษฐกิจ สังคมและอื่นๆ กลุ่มคนดังกล่าวมีความสัมพันธ์ทางสังคมร่วมกันเป็นเครือข่ายทางสังคมของผู้คนที่มีความวัฒนธรรมร่วมกัน อยู่ในระบบนิเวศเดียวกัน ซึ่งอาจจะมีขอบเขตชุมชนใดชุมชนหนึ่งหรือหลายชุมชน หลายกลุ่มชาติพันธุ์หรืออาจเป็นชุมชนในจินตนาการที่ผู้คนสัมพันธ์ผ่านสื่อ หรือนิยามว่าเป็นพวกเดียวกันด้วยความจำเป็นที่ต้องจัดการร่วมกัน ชุมชนได้สร้างข้อตกลงหรือกติการ่วมกันในการจัดทรัพยากร เศรษฐกิจ สังคม ข้อตกลงอาจเป็นลายลักษณ์อักษรหรือกฎจารีตประเพณีที่อยู่ในจิตสำนึก การได้มาซึ่งข้อตกลงเป็นเรื่องของกระบวนการเรียนรู้การต่อสู้ต่อรองทั้งกับภายในระหว่างชุมชนหรือกับภายนอกชุมชน ข้อตกลงร่วมจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนตามบริบททางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ดังนั้นชุมชนจึงพัฒนารูปแบบสิทธิขึ้นมาใหม่เจาะจงกับบริบทของสังคมนั้นๆ สิทธิชุมชนจึงมีขอบเขตที่กว้างยืดหยุ่น ปรับเปลี่ยนได้

2. สิทธิชุมชนเป็นรูปแบบสิทธิเชิงซ้อน หมายถึง ภายใต้ข้อตกลงจัดการร่วมกันของชุมชนจะมีสิทธิหลายประเภทแต่สัมพันธ์กัน เช่น สิทธิการครอบครอง สิทธิการใช้สิทธิการจัดการ ซึ่งสิทธิแต่ละประเภทมีการปรับสร้างใหม่อยู่เสมอและการซ้อนอยู่ของสิทธิก็มีหลายระดับ ทั้งรูปแบบสิทธิและเจ้าของสิทธิ เช่น บาง

เงื่อนไขสิทธิความเป็นเจ้าของทรัพยากรบางประเภทอาจเป็นของรัฐหรือปัจเจกบุคคลในชุมชน แต่ชุมชนมีสิทธิในการใช้และสิทธิการจัดการ

3. สิทธิชุมชนมีลักษณะเน้นการมีส่วนร่วมหรือดึงภายนอกเขามาร่วมจัดการ หมายถึง มิได้กีดกันการมีส่วนร่วมจากภายนอกแต่ต้องการให้ภายนอกเข้ามาร่วมสนับสนุน ถ่วงดุลในทุกระดับตั้งแต่ระดับท้องถิ่น สาธารณะและรัฐ สิทธิชุมชนไม่มีสิทธิความเป็นเจ้าของแบบเบ็ดเสร็จ เช่น สิทธิรัฐหรือปัจเจก

4. อุดมการณ์ของสิทธิชุมชนวางอยู่บนหลักพื้นฐานว่าด้วยความยั่งยืนและความเป็นธรรม ดังจะเห็นได้จากการจัดการป่า การจัดการน้ำ ล้วนต้องการให้สมาชิกมีส่วนร่วมเข้าถึงทรัพยากรและได้รับการแบ่งปันอย่างเป็นธรรม การที่ชุมชนจะอยู่รอดได้ก็ต้องอยู่บนฐานทรัพยากรที่ยั่งยืน การบริโภคให้หมดไปเป็นการทำลายทุนชีวิตของชุมชนโดยตรง ซึ่งอุดมการณ์สิทธิชุมชนดังกล่าวมีความแตกต่างจากสิทธิปัจเจกที่มุ่งเน้นประสิทธิภาพสูงสุดจากการใช้ทรัพยากร

5. สิทธิชุมชนบนเนื้อหาที่หลากหลาย โครงสร้างอำนาจที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนมิได้มีแต่มีทรัพยากร ชุมชนจำนวนมากได้อาศัยทุนทางสังคมของตนสร้างระบบสถาบันการจัดการของตนเองเพื่อปรับสัมพันธภาพทางอำนาจในหลายรูปแบบ เช่น สิทธิการจัดการทรัพยากร สิทธิในที่อยู่อาศัย สิทธิสตรี เศรษฐกิจชุมชน

6. สิทธิชุมชนเป็นขบวนการเคลื่อนไหวประชาธิปไตยจากรากหญ้า สิทธิชุมชนเป็นการต่อสู้เพื่อปรับสัมพันธภาพทางอำนาจ สร้างตำแหน่งให้กับชุมชนโดยมีเป้าหมายหลักเพื่อไปสู่ความเป็นพลูลักษณะประชาธิปไตย หรือสังคมที่เคารพความหลากหลายหรือมีนโยบายให้แต่ละท้องถิ่นตลอดจนกลุ่มต่างๆ ในสังคมให้ได้มีเสรีภาพของตนเองในการกำหนดกติกาของวิถีชีวิต เศรษฐกิจ ทรัพยากรตามภูมิวิวัฒนาการของตนเอง ทั้งนี้ อยู่บนพื้นฐานความรับผิดชอบร่วมกันของสังคมด้วย รัฐต้องมีนโยบายสนับสนุนชุมชนให้มีเสรีภาพในการกำหนดกติกา ระบบสิทธิการจัดการทรัพยากร เศรษฐกิจ วิถีชีวิตวัฒนธรรมของตนเองและมีกลไกสนับสนุนความเข้มแข็งของชุมชน

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน

ความเชื่อมโยงของวัฒนธรรมในแต่ละด้าน เป็นวิถีทางและแบบฉบับในการดำเนินชีวิตของชุมชนที่ได้สั่งสมมา รวมทั้งความคิดต่างๆ ที่คนได้กระทำ สร้าง ถ่ายทอด สะสมและรักษาไว้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งอาจอยู่ในรูปแบบของความรู้ การปฏิบัติตามความเชื่อ ตลอดจนวัตถุ สิ่งของ อันเกิดจากการคิดและการกระทำของมนุษย์ ดังนั้น วัฒนธรรม คือความรู้และการปฏิบัติของมนุษย์เอง โดยจะต้องมีระบบคุณธรรมและจริยธรรมเป็นตัวกำกับตัวความรู้และการกระทำของมนุษย์ในแต่ละสังคม ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความสงบสุขในการดำรงชีวิต (กาญจนา แก้วเทพ, 2533: 43) วัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของหมู่บ้านลำนานาที่มีผลมาจากการพัฒนาอย่างค่อนข้างอิสระจากอำนาจรัฐ ซึ่งนับเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถสร้างสังคมขึ้นมาตามแนวความคิดความเชื่อของตน วิถีชีวิต ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวิถีชีวิตแบบสังคมชาวนาที่ต้องอาศัยพึ่งพาธรรมชาติและเพื่อนบ้านร่วมชุมชน รวมทั้งชุมชนหมู่บ้านใกล้เคียง ดังนั้น อุดมการณ์ของสังคมหมู่บ้านจึงนิยมความเรียบง่ายใฝ่สันติช่วยเหลือแบ่งปันไม่เอารัดเอาเปรียบ เนื่องจากอุดมการณ์นี้ชาวบ้าน

สร้างขึ้นเอง พวกเขาจึงมีศักยภาพสูงในการสืบทอดและในการปรับรูปแบบให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก แต่คงสาระอุดมการณ์ไว้ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและพรพีไล เลิศวิชา, 2537: 92) ในระบบการทางวัฒนธรรมนั้นเมื่อเกิดวิกฤติการณ์ทางสังคม ชุมชนก็จะมี การปรับหรือสร้างใหม่ทางอุดมการณ์อยู่เสมอ ซึ่งการปรับหรือสร้างใหม่นี้อาจออกมาในรูปแบบของการปรับทั้งหมดหรือปรับเพียงบางส่วนที่ต่อต้านหรือปฏิเสธและรับแต่รูปแบบแต่ไม่รับเนื้อหา (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2536: 124)

องค์ความรู้ของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า คือวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น คือระบบคิด ซึ่งเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ 3 ทางคือ 1) ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ 2) ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และ 3) ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวมีอิทธิพลซึ่งกันและกันและยังเป็นตัวกำหนดแบบแผนวิถีการดำรงชีวิตในด้านต่างๆ ของมนุษย์ด้วยกัน ได้แก่วิถีชีวิตด้านเศรษฐกิจ การใช้ทรัพยากร การเมืองการปกครอง การบริหารและกฎหมาย ศาสนาและความเชื่อ เป็นต้น องค์ความรู้ของคนในชุมชนเกิดจากการหล่อหลอมรวมสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติรอบๆ ตัวคนเข้าเป็นหนึ่งเดียวกันแล้วพัฒนากลับกรองออกมาเป็นแนวคิดและอุดมการณ์ของสังคม เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติและการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติเพื่อให้เกิดความสมดุล โดยมุ่งนำความรู้ที่สั่งสมมาใช้ในการแก้ปัญหาเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตไปตามครรลองได้อย่างสงบสุข (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2536: 27)

แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Indigenous Knowledge) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง สติปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้สะสม ถ่ายทอดประสบการณ์ที่ยาวนานของผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งได้ทำหน้าที่ชี้นำการจะใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนถาวรและกลมเกลียวกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเองกับป่า กับเขา กับน้ำ กับปลา กับฟ้า กับนก กับดิน กับหญ้า กับสัตว์ พืช แมลง หรือธรรมชาติรอบตัวนั้นทำได้อย่างไร ด้วยเหตุนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมิได้มีนัยเป็นเพียงนามธรรม หากแต่มีความหมายครอบคลุมไปถึงรูปธรรมของการดำรงชีวิต เช่น แบบแผน ของการใช้ทรัพยากร เช่น การทำนา ทำไร่ ทำการเกษตร ทำประมง แต่ทั้งนี้ ทั้งนั้น แบบแผนการใช้ทรัพยากรดังกล่าวจะต้องกำกับด้วยกฎเกณฑ์คุณธรรมที่จะไม่เบียดเบียนธรรมชาติจนเสียสมดุล แนวคิดดังกล่าวมิได้เน้นเฉพาะถึงการเรียนรู้ของมนุษย์จากประสบการณ์ตรงแล้วสร้างเป็นบทเรียนผ่านระยะเวลาของประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่ยังมีการเน้นให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการอยู่ร่วมกับชุมชนอย่างยั่งยืนด้วย(ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2536: 136)

ถ้าเราเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างแท้จริง เราจะพบกระบวนการเรียนรู้ การปรับตัวและการผสมผสานแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น ทำให้คนในชุมชนรู้สึกว่ามีบทบาท มีส่วนร่วมสามารถที่จะอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาภายนอกมากนัก ชาวบ้านจะมีการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะการมองในเชิงกระบวนการ การปรับเปลี่ยนตลอดเวลาเมื่อผลต่อการพัฒนาเป็นอย่างมากโดยอาศัยกฎเกณฑ์ต่างๆ จะรู้สึกได้ว่าพวกเขามีสิทธิ มีตัวตน มีบทบาทและมีส่วนร่วม กล่าวคือ การดูแลป่าแล้วได้ประโยชน์เป็นรายได้จากการดูแลซึ่งเป็นกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นนำเขาไปสู่การมีส่วนร่วมในการพัฒนาได้อย่างเต็มศักยภาพ ประเด็นหรือ

ความคิดที่จะเชื่อมภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาให้มีความเข้าใจได้เป็นอย่างดีคือความคิดเรื่องอำนาจ (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2542: 198)

แนวคิดการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่มนั้นต้องเกิดขึ้นใน 3 ระดับ คือระดับแรก เป็นการเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องด้วยการให้อย่างเดียว ระดับที่สูงขึ้นมาอีกระดับหนึ่งคือการรวมตัวเป็นกลุ่มเพื่อทำงานร่วมกัน และการมีส่วนร่วมระดับสูงสุดคือการที่ประชาชนตระหนักแน่ชัดว่าเขาต้องเป็นผู้ควบคุมสถานการณ์ที่มีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของเขา (ธีรวงศ์ คงทอง, 2543: 49)

วิธีการของทฤษฎีการมีส่วนร่วม พอสรุปได้ดังต่อไปนี้ (โกวิทย์ พวงงาม, 2539:185)

1. โครงการที่จัดทำขึ้นต้องแสดงให้เห็นกลุ่มเป้าหมายสนใจจะสนองความต้องการของบุคคลได้อย่างแท้จริง
2. จะต้องให้กลุ่มเป้าหมายได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจแก้ปัญหาต่างๆ ให้มากที่สุด
3. การตัดสินใจหรือความคิดเห็นจะต้องเป็นกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่และไม่ขัดแย้งต่อความเชื่อต่างๆ ในชุมชนนั้น

การมีส่วนร่วมของประชาชนแบ่งออกได้เป็น 4 ลักษณะ คือ (อศิน รพีพัฒน์ ม.ร.ว., 2527: 203)

1. ร่วมในการค้นหาสาเหตุของปัญหาตลอดจนแนวทางแก้ไขปัญหา
2. ร่วมในการตัดสินใจเลือกแนวทางการวางแผนพัฒนาเพื่อการแก้ไขปัญหา
3. ร่วมในการปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน
4. ร่วมในการประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนา

ส่วนรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ ร่วมแสดงความคิดเห็น สละทรัพยากรวัสดุ สละแรงกาย สละเวลา (ปรัชญา เวสารัชช์, 2528: 210)

ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้แยกเป็น 4 ขั้นตอน คือ (เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, 2527: 217)

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางจิตของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งมีผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำเพื่อบรรลุจุดหมายของกลุ่มนั้นกับทั้งให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกันกับกลุ่มดังกล่าวด้วย (Keith, Davis, 1972: 138)

ป่าชุมชนดงท่าเล-ดอนใหญ่ จังหวัดร้อยเอ็ด

เมื่อต้นกรุงรัตนโกสินทร์มีกลุ่มชาติพันธุ์ ไทย-ลาว ได้ก่อสร้างชุมชนเล็กในป่าใหญ่ขึ้นมา ปัจจุบัน คือ บ้านหนองบัว ดงท่าเล-ดอนใหญ่ หมู่ที่ 5 ตำบลช้างเผือก อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดร้อยเอ็ด บนพื้นที่ประมาณ 1,200 ไร่ มีประชากร 966 มีสภาพป่าและระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์ คนมีวิถีชีวิตตามบรรพบุรุษตัดไม้มาใช้ สอย เก็บของป่าดำรงชีพได้ตลอดปี มีพืชพรรณที่หลากหลาย อาทิ พืชสมุนไพร เห็ดนานาชนิดและไม้พะยุง เป็นต้น ต่อมาได้รับอนุมัติจัดตั้งเป็นป่าชุมชนเมื่อปี พ.ศ. 2548 พื้นที่รวม 1,062 ไร่ ได้รับการสนับสนุนงบประมาณอุดหนุนในการบริหารจัดการป่าชุมชนจากกรมป่าไม้เมื่อปีงบประมาณ พ.ศ. 2553 มีคณะกรรมการในการดูแลรักษาป่าที่เข้มแข็ง มีการบริหารจัดการพื้นที่ป่าแบบมีส่วนร่วมของชุมชนควบคู่กับการพัฒนาชุมชนในทุกๆ ด้าน ทำให้พื้นที่ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี เป็นป่าชุมชนต้นแบบให้กับพื้นที่ใกล้เคียง ได้ใช้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เพื่อนำไปเป็นแนวทางในการดูแลรักษาป่าและเกิดเป็นเครือข่ายป่าชุมชนที่เข้มแข็ง

ผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ดมีการแต่งตั้งอนุกรรมการป้องกันและปราบปรามการตัดไม้ทำลายป่า จังหวัดร้อยเอ็ด ที่ 2243/2560 สั่ง ณ วันที่ 27 กรกฎาคม 2560 ให้ป่าชุมชนดงท่าเล-ดอนใหญ่ มีอำนาจทุกประการที่กำหนดไว้ในป้องกันและปราบปรามการตัดไม้ทำลายป่าแห่งชาติ ที่ 2/2559 ลงวันที่ 8 ตุลาคม 2559 ภายใต้หลักการ “ประชาชนคิดและลงมือทำ” ป่าชุมชนดงท่าเล-ดอนใหญ่ เป็นป่าผืนเดียวแห่งท้องทุ่งกุลาร้องไห้ที่ยังคงเหลืออยู่และอุดมสมบูรณ์ที่สุด ประชาชนอยู่กับป่าอย่างมีความสุข นายคำเพียร จอมคำสิงห์ กำนันตำบลช้างเผือกกล่าวว่า ป่าชุมชนดงท่าเล-ดอนใหญ่ เป็นผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดในบริเวณนี้ มีสัตว์ป่า นก หนู ไก่ป่า สุนัขจิ้งจอก งู สัตว์อื่นมากมาย ป่าแห่งนี้มีต้นพะยุง จำนวน 1,775 ต้น ตีตราขึ้นทะเบียนทุกต้น และต้นเล็กต้นน้อยนับหมื่นต้น ตั้งแต่เส้นผ่าศูนย์กลาง 50-120 เซนติเมตร มูลค่าประเมินมิได้ ที่นี้มีศูนย์กลางการบัญชาการ เวรยามป้อมยามล้อมรอบป่า มีคนพยายาลักลอบตัดโค่นไม้พะยุงหลายครั้ง เวรยามสามารถป้องกันไว้ได้ นายธนิต พันธุ์หินกอง นายอำเภอสว่างแดนดิน กล่าวว่า ต้องชื่นชมชุมชนที่พร้อมเพรียงอย่างจริงจัง กลุ่มองค์กร กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วย แพทย์ สารวัตร ตำรวจ ทหาร ฝ่ายปกครอง พร้อมร่วมมือร่วมใจรักษาผืนป่าดงท่าเล-ดอนใหญ่ เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ศาสนา วัฒนธรรม เข้าค่ายพักแรม (วัชรินทร์ เขจรวงศ์, 2561, ออนไลน์)

ป่าชุมชนดงท่าเล-ดอนใหญ่ มีความสมบูรณ์หลากหลายทางชีวภาพ มีชนิดพรรณไม้ที่มีค่าทางเศรษฐกิจ (ไม้พะยุง) ขึ้นอยู่จำนวนมาก คณะกรรมการมีความเข้มแข็ง ชุมชนให้ความร่วมมืออย่างดี เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ด้านการดูแลรักษาป่าของป่าชุมชนและหน่วยงานต่างๆ ตลอดจนเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสำหรับเยาวชนในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด ได้รับรางวัลในด้านการจัดการดูแลรักษาป่าต่างๆ เช่น ได้รับพระราชทานธงพิทักษ์ป่าเพื่อรักษาชีวิต ปี 2560 รางวัลลูกโลกสีเขียว ปี 2559 ชนะการประกวดป่าชุมชนระดับจังหวัดตามโครงการ “คนรักป่า ป่ารักชุมชน” ปี พ.ศ. 2553 (ส่วนภาคีเครือข่ายประชาชน, สำนักงานการจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้, 2557, ออนไลน์)

ในปีพ.ศ. 2554 – 2556 มีการบุกรุกจากขบวนการจากเครือข่ายนอกหมู่บ้านลักลอบตัดไม้พะยุงเป็นจำนวนมากอย่างไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนและกระทำกันอย่างไม่เกรงกลัวต่อกฎหมาย ชาวบ้านจึงรวมตัวกันปกป้องทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่าอย่างหวงแหน ในเบื้องต้นชาวบ้านรวมกลุ่มกันออกลาดตระเวนผลัดเปลี่ยนเวรยามสร้างป้อมเฝ้าระวังสกัดกั้นการลักลอบตัดไม้พะยุง เมื่อวัด บ้าน โรงเรียนและองค์การบริหารส่วนตำบลข้างเผือกผนึกกำลังกัน จึงได้เกิดโครงการ ปลุกป่า-บวชป่าชุมชนงดทำเล-ดอนใหญ่ เณิมพระเกียรติ ในปี 2556 พร้อมทั้งกลุ่มจิตอาสาพิทักษ์ป่าชุมชนงดทำเล-ดอนใหญ่ขึ้น ต่อมาจังหวัดร้อยเอ็ดยื่นมือมาช่วยเหลืออย่างเป็นรูปธรรมโดยจัดทำแผนยุทธศาสตร์ระดับจังหวัดเพื่อการอนุรักษ์ป่าแบบบูรณาการ มีการตั้งคณะทำงานเพื่อสำรวจพื้นที่ป่า ค้นหาสภาพความเป็นจริง และสร้างความรู้ ความเข้าใจให้กับชุมชนผ่านกลุ่มจิตอาสา ทั้งในรูปแบบการ พูดคุย การจัดเสวนาแลกเปลี่ยน และระดมความคิดเห็น เพื่อเลือกสรรแนวทางเหมาะสมและเห็นชอบร่วมกันในการจัดตั้งโครงการ “ร้อยเอ็ดรวมใจอนุรักษ์ป่าชุมชนงดทำเล-ดอนใหญ่”

สมาชิกกลุ่มจิตอาสาพิทักษ์ป่าชุมชนงดทำเล-ดอนใหญ่มีจำนวน 199 คน จิตอาสาทุกคนล้วนแต่มีเป้าหมายที่ชัดเจนในการรวมกันอนุรักษ์และปกป้องรักษาผืนป่าแห่งนี้ให้อุดมสมบูรณ์ สืบสานเพื่อประโยชน์ร่วมกันของชุมชนและท้องถิ่น ได้รับการสนับสนุนเงินทุนอุปกรณ์สิ่งของจากจังหวัด พลังของชาวบ้านองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น หน่วยงานราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องร่วมสนับสนุนกลุ่มจิตอาสาฯ ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 6 ทีม เฝ้าเวรยามผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันเพื่อเป็นจุดสกัด มีการประสานงานเพื่อจัดการปัญหาอันเกิดจากผู้บุกรุกผ่านศูนย์วิทยุสื่อสาร รวมถึงใช้เป็นช่องทางในการกระจายข่าวสารให้ชาวบ้านได้รับทราบกันอย่างทั่วถึง อีกทั้ง ได้จัดทำข้อมูลสำรวจและจดทะเบียนไม้พะยุงพร้อมทั้งจัดทำกฎระเบียบในการรักษาป่า การเก็บของป่า และชุดคลองรอบป่าเพื่อเป็นแนวกันไฟและแนวเขตพื้นที่ป่าอีกด้วย

หลักการสำคัญสำหรับการจัดการป่าชุมชนงดทำเล-ดอนใหญ่ คือการปรับเปลี่ยนความคิดพฤติกรรมจากการทำลายป่ากลับมาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีจิตสำนึก นำไปสู่การแก้ปัญหาตามบริบทของชุมชน โดยจังหวัดและเครือข่ายได้จัดกิจกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมปลูกป่าและบวชป่า เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าชุมชน ปลูกจิตสำนึกประชาชน เยาวชนและสร้างขวัญกำลังใจแก่กลุ่มจิตอาสาฯ อย่างต่อเนื่องในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน โดยเฉพาะในกิจกรรม “ครูป่าไม้” เพื่อสืบทอดการรักษาป่าส่งต่อให้กับเด็ก และได้ร่วมกันจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ต้นแบบชุมชน โดยการระดมทุนและการสนับสนุนงบประมาณจากจังหวัด สร้าง “ศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์ป่าชุมชนงดทำเล-ดอนใหญ่” เป็นที่ศึกษาดูงานให้กับหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และโรงเรียน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

ชุมชนได้อนุรักษ์ไม้พะยุงและพันธุ์พืชพื้นถิ่นภาคอีสาน มีต้นพะยุงขนาดใหญ่เส้นรอบวงมากกว่า 80 เซนติเมตร และเพิ่มจำนวนต้นพะยุงจาก 1,376 ต้น เป็น 1,426 ต้น รวมถึงไม้ขนาดใหญ่ชนิดต่างๆ เพิ่มขึ้นด้วย เช่น ยางนา กระบาก กระบก มีอายุมากกว่า 100 ปี สามารถแก้ปัญหาภัยแล้ง มีการขุดบ่อน้ำบาดาล 2 บ่อ ใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตร และใช้การอุปโภคบริโภคในชุมชน ผลผลิตจากป่าชุมชนสร้างงานสร้างรายได้ให้ชาวชุมชนที่อาศัยอยู่ 200 ครัวเรือนๆ ละ 5,000 บาทต่อปี คิดเป็นรายได้รวมของชุมชน 1,000,000 บาท

ต่อปี มีการตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์จิตอาสาเพื่อออมเงิน สมาชิกสามารถฝากกั๊ยเงินได้ อีกทั้งมีเงินปันผลจากการออม ปัจจุบันมีเงินทุนหมุนเวียนประมาณ 400,000 บาท เกิดความรักความสามัคคีของคนในชุมชน ผลงานพลังร่วม “บวร” คือ บ้าน วัด โรงเรียน เป็นต้นแบบในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ธรรมชาตินอกห้องเรียนที่สำคัญและเป็นที่ศึกษาดูงานและวิจัยของหน่วยงานต่าง ๆ ขยายผลไปอีก 2 พื้นที่ คือ ป่าชุมชนบ้านน้ำคำและบ้านโนนสว่าง จังหวัดร้อยเอ็ด (สำนักงานคณะกรรมการระบอบราชการ, 2563, ออนไลน์)

สรุป

การจัดการป่าชุมชนดงท่าเล-ดอนใหญ่ ประกอบด้วยกิจกรรมต่างๆ ตั้งแต่การปลูกป่า การบำรุงป่า การป้องกันรักษาป่าและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่า ผ่านการพัฒนารูปแบบและเทคนิคการจัดการ มีลักษณะความเป็นชุมชนสูง เข้มข้นในความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกชุมชน ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าสัมพันธ์อย่างแนบแน่นส่งผลดีต่อการผลิตภาคเกษตร สร้างความอุดมสมบูรณ์และแบ่งปันผลประโยชน์ร่วมกันอย่างยั่งยืน สมาชิกชุมชนมีจิตสำนึกรักษาป่าเข้มแข็งและลึกซึ้ง ปกป้องรักษาระบบนิเวศและต่อต้านผู้รุกราน สอดคล้องแนวคิดและทฤษฎีการว่าด้วยเรื่องการจัดการป่าชุมชน ความสมดุลกับระบบนิเวศของป่าชุมชนดงท่าเล-ดอนใหญ่ มุ่งให้คนในชุมชนสามารถอาศัยอยู่และพึ่งพิงกับระบบนิเวศโดยไม่มีการทำลาย ชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและพร้อมพัฒนาศักยภาพ จิตวิญญาณ สร้างสรรค์อย่างไม่มีขีดจำกัด สมาชิกชุมชนทุกคนจะมีสิทธิใช้ทรัพยากรร่วมกัน แต่ชุมชนก็สามารถใช้อำนาจออกกฎเกณฑ์โดยคำนึงถึงความเป็นธรรมทางสังคมและความเป็นธรรมต่อระบบนิเวศ สอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีด้านมนุษยนิเวศ อุดมการณ์ของชุมชนเรียบง่ายใฝ่สันติ ช่วยเหลือแบ่งปัน ไม่เอารัดเอาเปรียบ เป็นอุดมการณ์ที่ชุมชนสร้างขึ้นเองและมีศักยภาพสูงในการสืบทอดและปรับปรุงแบบให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก แต่ยังคงสาระอุดมการณ์ไว้ แบบแผนการใช้ทรัพยากรกำกับด้วยกฎเกณฑ์คุณธรรมที่จะไม่เบียดเบียนธรรมชาติจนเสียสมดุล อยู่ร่วมกับชุมชนอย่างยั่งยืน สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมด้วยการให้เพียงอย่างเดียว หรือรวมตัวเป็นกลุ่มเพื่อทำงานร่วมกันและตระหนักถึงความเป็นผู้ควบคุมสถานการณ์ที่อาจมีผลกระทบต่อทรัพยากรอันน่าหวงแหน และชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชนสอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎี สิทธิในป่าชุมชน ความมีส่วนร่วมของชุมชน

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาการจัดการป่าชุมชนดงท่าเล-ดอนใหญ่ ศึกษาจากการจัดการที่มีอยู่และจัดการอย่างเข้มแข็งและศึกษาเปรียบเทียบกับแนวคิดและทฤษฎีการจัดการป่าชุมชน พบว่ามีความสอดคล้องกับการจัดการป่าชุมชนตามคิดและทฤษฎีที่อยู่หลากหลายแนวคิด ซึ่งผลที่ได้รับจากการจัดการป่าชุมชนอย่างถูกต้องนำมาซึ่งความสำเร็จของการจัดการป่าชุมชนดงท่าเล-ดอนใหญ่ ได้รับการยอมรับจากทุกภาคส่วน

ความสำเร็จของป่าชุมชนดงท่าเล-ดอนใหญ่ สามารถนำไปเป็นต้นแบบสำหรับการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่อื่นๆ ผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนควรที่จะเข้าไปศึกษาดูงาน และนำการจัดการป่าชุมชนดงท่าเล-ดอนใหญ่ เป็นต้นแบบการจัดการป่าชุมชนของตนในพื้นที่อื่นๆ

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. (๒๕๓๓). การทำงานพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กิงกร นรินทรกุล ณ อยุธยา. (๒๕๔๓). แนวคิดและทิศทางการจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน. เชียงใหม่ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปิเอสการพิมพ์.
- โกลม แพรกทอง. (๒๕๓๓). ป่าชุมชนในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : ฝ่ายส่งเสริมและพัฒนาป่าชุมชนกองจัดการที่ดินป่าสงวนแห่งชาติ กรมป่าไม้.โกวิท พงงาม. (๒๕๓๙). การพัฒนาชุมชนและการบริหารงานพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : บริษัท นิชการพิมพ์.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. (๒๕๒๗). การระดมประชาชนเพื่อการพัฒนาชนบท. ในการบริหารงานพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์.(๒๕๓๖). ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา: เล่ม 2 ป่าชุมชนภาคเหนือ.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและพรพิไล เลิศวิชา. (๒๕๓๗) วัฒนธรรมไทยกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ลักษณะพิเศษสังคมไทยภูมิคุ้มกันและสายใยการพัฒนา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เทคโนโลยีชาวบ้าน. (๒๕๖๔). สืบค้นวันที่ ๑ มีนาคม ๒๕๖๔ , จากhttps://www.Technologychaoban.com/bullet-news-today/article_89792
- ธีรวงศ์ คงทอง. (๒๕๔๓). การถือครองที่ดินกับการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ : กรณีศึกษาประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ - ปุย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่(การค้นคว้าอิสระ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). เชียงใหม่ :มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ประเวศ วะสี. (๒๕๓๘). โลกสีเขียว : จิตสำนึกใหม่ของมนุษยชาติ. ในสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ปรัชญา เวสารัชช์. (๒๕๒๘). การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมศักดิ์ สุขวงศ์. (๒๕๓๑). การจัดการป่าไม้เพื่อแก้ไขปัญหาในคนกับป่าไม้: สถานการณ์ปัญหาและอนาคต. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สรเสรีญ ทองสำนึก. (๒๕๔๒). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน บ้านทรายทองอำเภอเมือง จังหวัดลำพูน. เชียงใหม่ : วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์ กับสิ่งแวดล้อมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- ส่วนภาคีเครือข่ายประชาชน สำนักงานการจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้. (๒๕๖๔). สืบค้นวันที่ ๑ มีนาคม ๒๕๖๔ , จาก <https://www.forest.go.th/ppd/network32/>
- สำนักงานคณะกรรมการระบบราชการ รางวัลการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมประจำปี ๒๕๖๔. (๒๕๖๔). สืบค้นวันที่ ๑ มีนาคม ๒๕๖๔ , จาก http://www.stabundamrong.go.th/web/Best_Practice/best30.pdf
- เสนห์ จามริก. (๒๕๓๖). ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา เล่ม 1 : ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- อคิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. (๒๕๒๗). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย. ในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสฬการพิมพ์.
- อเนก นาคะบุตร. (๒๕๓๖). คน กับ ดิน น้ำ ป่าจุดเปลี่ยนแห่งความคิด. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- อานันท์ กาญจนพันธ์. (๒๕๔๒). สิทธิการเข้าถึงทรัพยากร: ในชุดโครงการกับการจัดการทรัพยากร. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- Hawky, Amoe. (1950). Human Ecology. A Theory of Community Structure. New York. The Ronald Press Company.
- Keith, Davis. (1972). Human Behavior of Work-man relations and Organization Behavior. New York: Me Crow-Hell Book Co.